

TOMISLAV LEVAČIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

PROBLEMATIKA MORFEMA *-te* U DRUGOM LICU MNOŽINE IMPERATIVA U RUSKOM I HRVATSKOM

Razmatrajući karakter morfema *-te* došli smo do zaključka da je to oblikotvorni sufiks koji slijedi iza rječotvornog sufiksa i u ruskom i u hrvatskom jeziku. Rječotvorni sufiks u ruskome može biti i nulti, a u hrvatskom je uvijek vidljiv u pismu (*-j-*, *-ji-*, *-i-*, *-āj-*).

Nismo se mogli složiti s mišljenjem većine ruskih gramatika da je *-te* postfiks iz razloga što dva postfiksa ne mogu postojati u jednoj riječi (to je pojmovna kontradikcija); u povratnih glagola već postoji postfiks 2. l. mn. imperativa *-cb*. Ova povratnost u hrvatskom se označava pomoću povratne zamjenice *se* ("*себя*"), a i inače u hrvatskom postfiks kao morfem ne postoji.

Većina hrvatskih gramatika drži *-te* sastavnim dijelom nastavka. No imperativna paradigma nije potpuna (ni u hrvatskom ni u ruskom), te je to razlog zašto *-te* ne smatramo nastavkom.

KLJUČNE RIJEČI: *imperativ, morfem -te, postfiks, rječotvorni sufiks, oblikotvorni sufiks.*

UVOD

Problem definiranja morfema *-te* tj. *-me* u 2. licu množine imperativa nije nimalo lako riješiti (pogotovo u ruskom), te zaslužuje da se na nj svrati veća pozornost, nego što mu obično pridaju gramatike. Pogledajmo što o tome kaže V. V. Vinogradov:

"Уже А. М. Пешковский подчёркивал, что *-te* – это не обычный для русского языка аффикс, а скорее надставка агглютинотивного типа..., поэтому грамматическая функция его максимально явственна в русской грамматической системе." (Виноградов, 1972: 468).¹

Naravno da je gramatička funkcija toga morfema potpuno očigledna – to je funkcija koja upućuje na to da radnju treba izvršiti više osoba (mada može ukazivati na obraćanje jednoj osobi pri ukazivanju poštovanja): *пишете* ("pišite"), *скажете* ("recite"), *говорите* ("govorite"), *спойте* ("otpevajte") itd. No iako je gramatička funkcija jasna, nije jasna

¹ Već je A. M. Peškovski naglašavao da *-te* nije običan afiks ruskoga jezika, već da je to dodatak aglutinacijskog tipa..., dakle njegova gramatička funkcija potpuno je očigledna u ruskom gramatičkom sustavu. (Prev. a. T. L.)

pojmovno definirajuća funkcija. Zato i mi ponavljamo i pitamo se – kakav je to dodatak aglutinacijskog tipa? Koji je to morfem? Prije same razrade problema moramo protumačiti i definirati morfološko nazivlje kojim ćemo se služiti u članku. Kako se dotični morfem nalazi na kraju riječi (osim kod ruskih povratnih glagola gdje se još naknadno priljepljuje morfem *-ся/-сь*), jasno je da se ne ćemo baviti prefiksima ni nositeljima leksičkog značenja, tj. korijenima. Naš problem se tiče gramatičkih morfema nastavka, sufiksa i postfiksa.

Nastavak je morfem koji tvori gramatičke oblike i izražava samo gramatička značenja. Ovdje se dakle misli na deklinaciju imenā i konjugaciju glagolskih oblika. Uz ovu oblikotvornu gramatičku funkciju nastavak može usput (ali samo usput, tj. istovremeno) izražavati i rječotvorno značenje, kao npr.:

супруге – Ø ("suprug") *супруге-а* ("supruga").

Ovdje materijalno izraženi nastavak ne samo da izražava gramatičku kategoriju ženskoga roda, već označava i osobu ženskoga spola, dakle uz gramatičku ima i funkciju u samoj tvorbi riječi. Označavanje ženskoga spola obično se provodi sufikslnim putem, kao npr. sufiksom *-ниц/-иц*: *учитель-ниц-а* / *učitelj-ic-a*.

Sufiksi mogu izražavati ili oblikotvorno ili rječotvorno značenje:

трамвай-н-ый ("tramvajski") *лет -н-ый* ("ljetni").

Ovdje sufiks *-н-* služi za tvorbu pridjeva, pa je riječ o rječotvornom značenju. Oblikotvorno značenje sufiksa dolazi do izražaja pri tvorbi prošloga vremena i komparativa u ruskom, npr:

бежа-л ("trčao je")

бел-ее ("bjelije").

Oblikotvorni sufiksi su *-л* i *-ее*. Ovim smo postigli uvid u distinkciju oblikotvornog i rječotvornog značenja što će nam biti potrebno kod razmatranja našega problema.

Postfiks je morfem koji ne postoji u hrvatskom jeziku, već samo u ruskom. Da bi bio definiran dovoljno je reći (kao što uostalom i sam njegov naziv govori) da se on nalazi poslije svega, dakle i nakon nastavka i čini s riječju čvrstu cjelinu. O vrstama postfiksa i njihovoj uporabi reći ćemo kasnije par riječi.

UVID U PROBLEMATIKU

Kako bismo mogli iznijeti svoje mišljenje o morfemu *-te*, prvo moramo pokazati što o tome govore ruske gramatike, a zatim hrvatske.

Цитирамо:

"Форма 2. л. мн. ч. образуется с помощью постфикса *-те*, присоединяемого к форме 2. л. ед. ч.: *ляг-лягте, вставай-вставайте*." (*Краткая русская грамматика*, 2002: 313).

"Формы 2. л. мн. ч. повелит. накл. образуются путём присоединения к формам ед. ч. постфикса *-те*: *иди-те, режь-те, таи-те*; в возвратных глаголах постфикс *-те* стоит перед аффиксом *-ся (-сь)*: *купайся-купайтесь*... Встречающееся в ед. ч. двойное образование форм мн. числа не свойственно: ...*прочисть* и *прочисти* но *прочистите*." (*Русская грамматика* I, 1980: 621-622).

"Форма множественного числа образуется при помощи постфикса *-те*, который присоединяется к форме единственного числа: *...реши-те, бросай-те...*" (Шанский, 1981: 345).

"Форма повелительного наклонения мн. числа образуется путём присоединения к форме ед. числа аффикса *-те*: *...отвечай- отвечайте, смотри- смотрите...*" (Розенталь, 1976: 294).

Iz ova četiri citata vidljivo je da u ruskim gramatikama prevladava mišljenje kako je ovaj morfem po svojoj prirodi postfiks. Jedna od njih ne izjašnjava se precizno, već govori samo da je to afiks. No, postoji i mišljenje kako je taj morfem nastavak:

"Мы пришли к выводу, что *-и* можно считать только суффиксом основы подпарадигмы, частичной парадигмы повелительного наклонения (которую составляют 2-е лицо единственного и 2-е лицо множественного числа) и что следовательно, *-те* можно считать только окончанием в форм 2-ого лица множественного числа данной парадигмы (в которой окончанием 2. лица единственного числа является нулевой морф).

Согласно сказанному, подпарадигмы частичной парадигмы повелительного наклонения глаголов *идти* и *резать* анализируем так:

<i>ид - и - Ø</i>	<i>режь - Ø - Ø</i>
<i>ид - и -те</i>	<i>режь - Ø -те</i> ".

(Popović, 1982: 232).

Mi uvažavamo sva mišljenja, ali prije nego zađemo dublje u problematiku pogledajmo što o ovome problemu govore hrvatske gramatike:

"Tri alomorfa oznake za imperativ \emptyset , *i*, *j*, daju trojake nastavke:

1. - \emptyset , *-mo*, *-te*
2. *-i*, *-imo*, *-ite*
3. *-j*, *-jmo*, *-jte*." (Barić i sur., 2003: 242).

"Imperativ ili zapovjedni način tvori se od infinitivne ili rjeđe od prezentske osnove nastavcima: - \emptyset , *-mo*, *-te*; *-j*, *-jmo*, *-jte*; *-i*, *-imo*, *-ite*; *-ji*, *-jimo*, *-jte*." (Babić i Težak, 2004: 149).

"Imperativ se tvori od prezentske osnove ovim nastavcima:

2. l. <i>jd.</i>	- \emptyset	- <i>i</i>	- <i>ji</i>	- <i>āj</i>
1. l. <i>mn.</i>	- <i>mo</i>	- <i>imo</i>	- <i>jimo</i>	- <i>ājmo</i>
2. l. <i>mn.</i>	- <i>te</i>	- <i>ite</i>	- <i>jite</i>	- <i>ājte</i> ." (Babić i sur., 1991: 705).

"Imperativ se tvori tako da se na imperativnu osnovu dodaju (imperativni) morfemi - \emptyset (za drugo lice jednine), *-mo* (za prvo lice množine) i *-te* (za drugo lice množine)" (Silić, 1995: 46).

J. Silić ovdje direktno ne govori o kakvim je morfemima riječ, ali je pretpostaviti da misli na nastavke, budući da je riječ o oblikotvornim (tj. gramatičkim), a ne o rječotvornim morfemima djelomične glagolske imperativne paradigme. Na jednak način Silić rješava i pitanje komparativnih završetaka u pridjeva:

"Komparativ se tvori morfemima *-j(ī)*, *-ij(ī)*, i *-š(ī)*." (Silić, 1995: 58).

Postavljanjem zagrada nastavak koji će se mijenjati po kategorijama roda, broja i padeža odjeljuje se od sufiksa. Da bi se to prikazalo mi ćemo uzeti za primjer pridjev *strm*. Svi oblici zadržavaju sufiks *-ij-* koji se dodaje na osnovu: za muški rod – *strmiji* (N jd., A jd., V jd., N mn., V mn.), – *strmijega* (G jd.), *strmijemu* (D, L, jd.), *strmijim* (D, L, I mn.), za ženski rod – *strmija* (N, V, jd.), *strmije* (G jd., N mn., A mn., V mn.), *strmijoj* (D, L, jd.), *strmiju* (A jd.), *strmijom* (I jd.) itd. Daljnje nabrojanje nije potrebno jer je vidljiva bit problema. Dakle *-ij-* je tvorbeni sufiks komparativa, a na njega se dodaju nastavci određenih pridjeva pa paradigma izgleda ovako:

strm (korijen) + *-ij-* (sufiks) + nastavci za rod, broj i padež.

Vidljivo je, dakle, da je sufiks *-ij-* sastavni dio izvedene osnove.

Moramo napomenuti da je zanimljivost u Josipa Silića ta što on govori o imperativnoj osnovi te smatra da se svaki od glagolskih oblika tvori od vlastite osnove (Silić, 1991: 3-12).

Na komparaciju pridjeva (prema Silićevu rješenju) osvrnuli smo se da bismo lakše riješili problem imperativnih morfema u hrvatskome jeziku. Moramo reći da je pridjevska paradigma potpuna, a imperativna nije, što će biti važno u samoj razradi problema. Možemo se za sada složiti da – \emptyset , *-mo* i *-te* jesu nastavci za imperativ, ali ne vidimo razloga da ostale paradigme (one iz ostalih gramatika koje smo naveli) budu nastavačke jer prvi fonem kojeg sadrže ulazi u sva tri lica određene paradigme. Ovo ćemo pojasniti na slobodno izabranim primjerima:

2. l. jd.	1. l. mn.	2. l. mn.
<i>piš-i</i> – \emptyset	<i>piš-i-mo</i>	<i>piš-i-te</i>
<i>rad-i</i> – \emptyset	<i>rad-i-mo</i>	<i>rad-i-te</i>
<i>bdi-j</i> – \emptyset	<i>bdi-j-mo</i>	<i>bdi-j-te</i>
<i>pit-āj</i> – \emptyset	<i>pit-āj-mo</i>	<i>pit-āj-te</i>
<i>sto-j</i> – \emptyset	<i>sto-j-mo</i>	<i>sto-j-te</i>

Vidljivo je da se 2. l. jd. imperativa u hrvatskome uvijek završava na materijalno izražen sufiks i nulti nastavak. Dakle, mi smatramo da su *-i-* i *-j-* (rukovodimo se prvom od navedenih hrvatskih gramatika koja navodi tri, a ne četiri imperativne potparadigme) dva sufiksna alomorfna označitelja u hrvatskome. Prema tome (tj. prema Siliću) nastavci su – \emptyset , *-mo* i *-te*. U 2. l. jd. ne postoji primjer nultog sufiksa, kao što on postoji u ruskome.

Npr.:	2. l. jd.	2. l. mn.
	<i>встань</i> – \emptyset – \emptyset ("ustani")	<i>встань</i> – \emptyset - <i>те</i> ("ustanite")
	<i>оставь</i> – \emptyset – \emptyset ("ostavi")	<i>оставь</i> – \emptyset - <i>те</i> ("ostavite").

U 2. l. jd. je ovdje, dakle, prisutan nulti sufiks, a u 2. l. mn. morfem *-me*. U ruskome nema posebnog oblika za 1. l. mn. imperativa, već je on jednak prezentskom obliku (odnosno obliku jednostavnog budućeg vremena) za 1. l. mn. Ruski također ima dva alomorfna sufiksna označitelja za imperativ, ali to su – \emptyset i *-u-*, a ne *-i-* i *-j-* kao u hrvatskom. Naveli smo dva primjera s nultim sufiksom, a sada navodimo dva primjera sa sufiksom *-u-*:

2. l. jd.	2. l. mn.
<i>продолж-и</i> – \emptyset ("nastavi")	<i>продолж-и-те</i> ("nastavite")
<i>принес-и</i> – \emptyset ("donesi")	<i>принес-и-те</i> ("donesite").

Sufiks *-u/-i-* je tako uvijek vidljiv na pismu u oba jezika. Ako se ruski imperativ završava na *-ÿ* (2. l. jd.), taj nije iste prirode kao hrvatski *-j*. Taj fonem */j/* je kako rekosmo u hrvatskom imperativni sufiks, a u ruskom je jedna od dvije pismene "manifestacije" (da se tako izrazimo) nultog sufiksa (prva je već navedeni meki znak).

Primjeri kao *читаю* ("čitaj"), *делаю* ("radi") itd. zadržavaju ovo *ÿ* koje je sadržano u grafemu *ю* u 3. l. množ. prezenta od kojeg se tvori ruski imperativ (*читают, делают*). Tako se granica između osnove i nastavka ovdje povlači u jednom grafemu koji sadrži dva fonema */j/* i */u/* (prezent). Razlika je samo na fonetskoj razini jer se u imperativu */j/* preobražava u neslogotvorno *i* – */j/*. Znači da su ruski imperativni primjeri na *-ÿ* (kao i oni na *-ь*) jednaki osnovi prezenta.

Iz dosad navedenoga moglo bi se pretpostaviti da smo problem morfema *-te* u hrvatskom riješili, smatrajući ga nastavkom za 2. l. mn. imperativa. No B. Tošović u svojoj gramatici navodi kako je *-mo* u 1. l. mn. imperativa u hrvatskom postfiks, a za 2. l. mn. ne iznosi nikakav stav o tom morfemu, već samo navodi da je u ruskome morfem *-me* u 2. l. mn. imperativa postfiks. Citiramo: "U srpskohrvatskom jeziku 1. l. mn. gradi se dodavanjem postfiksa *-mo*, na 2. lice jednine imperativa." (Tošović, 1987:312). Hrvatske gramatike ne barataju pojmom postfiksa, pa bi ovo bilo unošenje ruskog nazivoslovlja u hrvatski jezik. Ako bi *-mo* mogao biti postfiks, onda bi to mogli također biti i *-te* i \emptyset u hrvatskome. No postavlja se pitanje je li potrebno uvoditi te ruske termine u hrvatski jezik.

RAZRADA PROBLEMA

Morfemi su apstraktni entiteti. No njihova gramatička apstrakcija nije moguća bez materijalnih elemenata koji joj služe kao supstrat (prema: Saussure, 2000: 210). A. Martinet koristio je termin monem, no taj termin nije uobičajen izvan frankofonskog područja (prema: Škiljan, 1980: 102). Morfemi pružaju gramatičku informaciju, ali je prisutan i sadržaj tj. asocijacija na ono označeno. Postfiks koji je u ruskome realno postojeći morfem sjedinjuje rječotvorno i gramatičko značenje, a osnovna mu je odlika da se upotrebljava nakon nastavka (osim kod infinitiva gdje on dolazi nakon oblikotvornog sufiksa – infinitivne završetke smatramo sufiksima, a ne nastavcima). Osnovna funkcija ruskih postfiksata je u tvorbi povratnih glagola (*-ся /-сь*) i neodređenih zamjenica (*-mo, -либо, -нибудь*). To je istovremeno i rječotvorna i gramatička funkcija jer se jedan te isti morfem u jednom te istom slučaju rabi za tvorbu određenih vrsta riječi te izražava i njihovu gramatičko-kategorijalnu funkciju (povratnost, odnosno neodređenost). Ovdje se uviđa čvrsta veza između označitelja i označenog.

Za tvorbu ovih vrsta riječi (povratnih glagola i neodređenih zamjenica) u hrvatskome nisu potrebni postfiksi, a imperativni postfiksi mogu se takvima smatrati uvjetno jer se ne rabe nakon nastavka, već nakon sufiksa. Isto vrijedi i za ruski morfem *-me* koji, istovjetno kao i u hrvatskom, tvori 2. l. mn. imperativa.

Naše konačno mišljenje o hrvatskom morfemu *-te* za 2. l. mn. imperativa ipak nije da je to nastavak, već oblikotvorni sufiks. Uspoređivanje s pridjevskom paradigmom komparativa vršili smo da bimo pokazali da je ona potpuna (sadrži sve padežne oblike), dok imperativna paradigma nije potpuna, dakle, ona je krnja tj. sadrži samo tri oblika. Mišljenje temeljimo upravo na osnovi nepotpunosti imperativne paradigme. Analogno ovome i morfem *-mo* u 1. l. mn. hrvatskog imperativa smatramo oblikotvornim sufiksom

(izražava gramatičko značenje), koji slijedi iza rječotvornih alomorfni, već pomenutih sufikasa.

Sada prelazimo na problematiku u ruskome. Ruski postfiksi za povratnost glagola aglutiniraju, tj. naknadno se priljepljuju te se dobiva jedna riječ – *купаться* ("kupati se"), *сговориться* ("dogovoriti se"), a postfiksi neodređenih zamjenica i priloga pišu se odijeljeno crticom – *кто-то* ("netko"), *что-либо* ("bilo što"), *откуда-нибудь* ("otkud god"). Pocrtali smo zamjeničke nastavke da bi se uvidjela uporaba postfiksa nakon njih, a i sam naziv postfiks govori da on dolazi nakon svega, pa i nakon nastavka. Zaključujemo da se ne mogu u istu kategoriju svrstati ruski morfem *-me* i hrvatski *-te*, iako imaju jednaku funkciju (mislimo samo na ponašanje jer će se pokazati da je i ruski morfem po funkciji oblikotvorni sufiks). U povratnih glagola se ovo najbolje vidi i razlučuje. Primjeri: ruski će biti – *не бойтесь, смейтесь*, a hrvatski – *не бойте се, смейте се* itd. Razlika je očigledna jer u hrvatskome funkciju povratnosti vrši povratna zamjenica, a u ruskome navedeni postfiks.

Kako je pokazano da u ruskom povratni morfem uvijek stoji na kraju riječi, pa tako i u imperativu, pojmovno bi proturječje bilo smatrati *-me* postfiksom jer iza njega može (a ne mora) doći postfiks povratnih glagola. Nadalje, u izravnoj suprotnosti sa samim pojmom postfiksa bilo bi postojanje dvaju takvih u 2. l. množ. imperativa jer je, on kao takav, predodređen da dođe na kraj, a u povratnih glagola *-me* se ne nalazi na kraju riječi (postoje i rjeđi primjeri gdje se u ruskom ne koristi postfiks pri ukazivanju da se radnja vraća na izvršitelja, već se kao u hrvatskome jeziku za to koristi povratna zamjenica, npr: *говорит себе* – "govoriti sebi / si" ili *вести себя* – "ponašati se").

Kako je, dakle, pojmovno proturječje to da mogu postojati dva postfiksa u jednoj riječi, mi ne možemo prihvatiti mišljenje da je *-me* u 2. l. mn. ruskoga imperativa postfiks.

Što se tiče mišljenja da je morfem *-me* nastavak, tu se također ne možemo složiti zbog navedenog razloga o necjelovitosti imperativne paradigme. Ona u ruskom sadrži samo dva čista morfološka oblika. Prvo lice mn. jednako je prezentskom obliku (dakako uz posebnu intonaciju), a oblici za treća lica tvore se priključenjem čestice *пусть* ili *пускай* ("neka") na oblik prezenta, isto kao i u hrvatskom:

пусть он читает ("neka čita")

пускай они читают ("neka čitaju").

Svi ostali ruski glagolski oblici kojima je svojstvena kategorija lica imaju i potpunu paradigmu. To su prezent (*настоящее время*), jednostavno buduće vrijeme (*простое будущее время*) i složeno buduće vrijeme (*сложное будущее время* – ovdje se promjena iskazuje posredstvom pomoćnog glagola *быть* – "biti"). Indikativ (*изъявительное наклонение*) inače se uobličuje u jednom od vremena pa ga nije potrebno posebno razrađivati. Kako imperativ (*повелительное наклонение*) barata kategorijom lica, a paradigma mu je nepotpuna, tj. sadrži samo dva oblika, smatramo da je *-te* sufiks s oblikotvornim značenjem (*формообразующий суффикс*). Analogno tome mora postojati multi oblikotvorni sufiks za 2. l. jd. imperativa. Navodimo dva primjera – glagoli *говорить* ("govoriti") i *сесть* ("sjesti").

2. l. jd.

говор-и – Ø
сядь – Ø – Ø

2. l. mn.

говор-и-те
сядь – Ø – *те*

Glagol *говорить* ima rječotvorni (*словообразовательный*) sufiks *-u-*, te oblikotvorne sufikse – \emptyset i *-me*, dok su u glagola *сесть* oba rječotvorna sufiksa nulta, a oblikotvorni su – \emptyset i *-me*. Kako se u jezičnom sustavu oba značenja (rječotvorno i oblikotvorno, tj. gramatičko) izražavaju afikslnim morfemima, kod drugog glagola riječ je o prividnom značenjskom nepostojanju rječotvornog sufiksa. Govorimo o prividnom nepostojanju jer se značenje izražava nultim afikslnim morfemom. Moramo naglasiti kako sufiksi *-u-* (ruski) odnosno *-i-* (hrvatski) jesu rječotvorni jer služe za tvorbu jednoga gramatičkog oblika, tj. imperativa i upravo ukazuju na to da se radi o zapovjednom glagolskom načinu. Dajemo ovu napomenu kako bi se dobro mogla uočiti distinkcija između rječotvornog *-u/-i-* (a mogućeg, kako rekosmo, i nultog u čemu se očituje apstrakcija višeg stupnja) i oblikotvornog *-me/-te*. Moramo još jednom naglasiti kako imperativna paradigma nije potpuna (nema sva lica) – ovo ističemo kako ne bi ostalo prostora da se hrvatski morfem *-mo* u 1. l. mn. imperativa shvati nastavkom što bi povuklo za sobom mišljenje da bi i *-te* mogao biti nastavak.

ZAKLJUČAK

Pokazalo se da je morfem *-te* u 2. l. mn. u hrvatskom oblikotvorni sufiks, a do identičnog zaključka došli smo i u pitanju ruskoga jezika. Ovaj oblikotvorni sufiks uvijek slijedi iza rječotvornog sufiksa, makar on bio i nulti što se događa u ruskome. Ruski imperativ (2. l. mn.) također se odlikuje jako izraženim aglutinacijskim svojstvom (za razliku od drugih glagolskih oblika) jer se u povratnih glagola naknadno na ishodišni oblik priljepljuje i postfiks koji označava povratnost te sve postaje jedna riječ. Dakle aglutiniraju rječotvorni sufiks, oblikotvorni sufiks (*-me*) i postfiks povratnosti, npr.: *сговоритесь* ("dogovorite se") ili *купайтесь* ("kupajte se"). Rastavljeno na morfeme to izgleda ovako:

- 1.) *c* (prefiks) - *говор* (korijen) - *u* (rječotvorni sufiks) - *me* (oblikotvorni sufiks) - *сь* (postfiks)
- 2.) *куп* (korijen) - *a* (osnovotvorni element)² - *ь* (završetak prezentske osnove)³ - \emptyset (rječotvorni sufiks) - *me* (oblikotvorni sufiks) - *сь* (postfiks).

Da rezimiramo:

Ruski imperativ ima samo dva morfološki izražena oblika (2. l. jd. i 2. l. mn.). Smatramo da je morfem *-me* gramatički oblikotvorni sufiks jer ukazuje da se radi upravo o

² Tematski vokal *a* nismo htjeli morfemski precizno definirati. Rukovodili smo se N. M. Šanskim koji ove dijelove riječi naziva *основообразующие элементы* (osnovotvorni elementi).

"В основе инфинитива вычленяются *-а-, -е-, -о-*... Морфемный статус этих частей слова определяется лингвистами по-разному" (Шанский, 1981: 140-141). "U infinitivnoj osnovi izdvajaju se *-а-, -е-, -о-*... Morfemski status tih dijelova riječi lingvisti definiraju na razne načine." (Prev. a. T. L.)

³ Ovo je sastavni dio grafema *ю* u 3. l. množ. prezenta – *купаются*. Kako se imperativ tvori od prezentske osnove, a grafem *ю* sadrži u sebi foneme */j/* i */u/*, prezentska osnova seže do */j/* koje je u pismu vidljivo kao *ь*. Dakle osnova prezenta je *купај-*. U hrvatskome nema ovoga ortografskog problema jer je jedan grafem jednak jednom fonemu, npr.: *пита-ју, разговара-ју, купа-ју, плива-ју*. Razlika je u tome što je u hrvatskome fonem */j/* u sastavu nastavka jer ga nema u ostalim licima prezenta: *pit-am, pit-aš*... Ovdje se otvara novi problem u ruskome: postavlja se pitanje koji je morfem ovo *-ь*-. Može li ga se smatrati oblikotvornim sufiksom pri tvorbi prezenta jedne grupe glagola? Ističemo da se radi o jednoj grupi jer se prezentska osnova ne završava uvijek na */j/*, kao npr.: *жд-ым* ("čekaju"), ili *крич-ат* ("viču"). Ovim se otvorio novi problem koji se može dublje i šire razmotriti u nekom drugom članku.

2. l. mn. imperativa. Nepotpuna paradigma glagolskog zapovjednog načina uvjetuje da je *-me* sufiks, a ne nastavak ili postfiks (što se tiče postfiksa postoji i drugi navedeni argument – argument iz proturječnosti samog naziva tog morfema u svezi s morfemom *-ся/-сь*). Istina je da postoje i neki drugi gramatički oblici sa samo dva čisto morfološki izražena oblika. To je npr. broj *сорок* ("četrdeset"). Padežna paradigma izgleda ovako: *сорок* – Ø (N), *сорока* (G), *сорока* (D), *сорок* – Ø (A), *сорока* (I), *сорока* (L). Dotična paradigma je potpuna – postoji svih šest ruskih padežnih oblika. Stoga je ovo razlika u usporedbi s imperativom koji ima dva oblika za izražavanje lica, ali je paradigma, što se opet mora naglasiti, nepotpuna. Zbog toga ova usporedba, ako bi se smatrala kao mogući prigovor našoj teoriji, ne bi tako mogla stajati.

LITERATURA

Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić i Stjepko Težak, 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU/Globus, Zagreb.

Stjepan Babić i Stjepko Težak, 2004: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika, 2003: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.

Краткая русская грамматика, 2002: Российская АН, Москва.

André Martinet, 1982: *Osnove opće lingvistike*, Biblioteka GZH, Zagreb.

С. И. Ожегов, 2003: *Словарь русского языка*, "ОНИКС 21 век", издательство "Мир и образование", Москва.

Radoslav F. Poljanec i S. M. Madatova Poljanec, 1987: *Rusko-hrvatski ili srpski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb.

Milenko Popović, 1982: "Što je *-te* u 2. licu množine imperativa u ruskom i hrvatskosrpskom jeziku?", *Filologija*, 10, Zagreb, str. 221 - 232.

Д. Э. Розенталь, 1976: *Современный русский язык I*. Москва, Высшая школа

Русская грамматика I, 1980: АН СССР Наука, Москва.

Ferdinand de Saussure, 2000: *Tečaj opće lingvistike*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.

Josip Silić, 1995: *Morfologija hrvatskoga jezika: udžbenik za drugi razred gimnazije*, Školska knjiga, Zagreb.

Josip Silić, 1991: "Ustrojstvo glagolske osnove." *Suvremena lingvistika*, 31-32, str. 3 -12.

Н. М. Шанский, 1981: *Современный русский литературный язык*, Просвещение – Ленинградское отделение.

Dubravko Škiljan, 1980: *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb.

Branko Tošović, 1987: *Ruska gramatika u poređenju sa srpskohrvatskom*, Svjetlost, Sarajevo.

В. В. Виноградов, 1972: *Русский язык (грамматическое учение о слове)*, Высшая школа, Москва.

ПРОБЛЕМА МОРФЕМЫ *-te* ВО ВТОРОМ ЛИЦЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА ПОВЕЛИТЕЛЬНОГО НАКЛОНЕНИЯ В РУССКОМ И ХОРВАТСКОМ ЛИТЕРАТУРНЫХ ЯЗЫКАХ

Анализируя характер морфемы *-te*, мы пришли к выводу, что он является формообразующим суффиксом повелительного наклонения, присоединяющимся к словообразовательному суффиксу и в русском, и в хорватском языках. Словообразовательный суффикс в русском языке выступает иногда и как нулевой, тогда как в хорватском он всегда материально выражен (*-j-*, *-ji-*, *-i-*, *-āj-*).

Мы не согласны с мнением большинства русских грамматик, причисляющих морфему *-te* к постфиксам, так как в одном слове два постфикса не могут существовать (это противоречит самому понятию), у возвратных глаголов уже есть постфикс 2. л. мн. ч. повелительного наклонения *-сь*. В хорватском языке морфемы постфикса вообще нет, а возвратность выражается с помощью возвратного местоимения *se* ("себя").

Большое количество грамматик хорватского языка считает морфему *-te* составной частью окончания. Однако неполная парадигма повелительного наклонения (как в хорватском, так и в русском языках) не позволяет нам считать эту морфему окончанием.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. *повелительное наклонение, морфема -te, постфикс, словообразовательный суффикс, формообразующий суффикс.*

